

ЛЕКСИЧКА ЛАКУНАРНОСТ ДЕЧЈЕ ГОВОРНЕ ПАРАДИГМЕ КАО ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКИ ПОСТУПАК У ПОЕЗИЈИ ЗА ДЕЦУ ПРЕДРАГА БЈЕЛОШЕВИЋА И ЉУБИВОЈА РШУМОВИЋА

Апстракт: У овом раду¹, са аспекта лингвостилистике и когнитивне лингвистике, истражујемо прецедентни модел лакунарности дечје говорне парадигме у функцији прототекста (текста-донора) у подлози језичко-стилског поступка у поезији за децу српских писаца Предрага Бјелошевића и Љубивоја Ршумовића. Циљ рада је утврђивање путем контрастивне анализе степена подударача дечјих деривационих модела у грађењу лакуна са моделима стандардног језика, уз разјашњавање разлика између дечјих, нормативних и поетских варијанти у анализираним књижевним текстовима. Задатак рада је класификација и опис најпродуктивнијих деривационих модела у грађењу лакунарних јединица дечјег језика на основу узрока њиховог појављивања, као главног критеријума класификације. Издвајамо и описујемо два типа лакуна карактеристичних за дечји језик: а) *релативне лакуне*, б) *ајсолујне лакуне*.

Кључне речи: дечја лакунарност, релативне и апсолутне лакуне, прецедент, поезија за децу, Предраг Бјелошевић, Љубивоје Ршумовић.

УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ

Структура вербалних механизма одраслих говорника са активном говорном делатношћу током те активности постаје стабилна. Она омогућава аутоматизацију многих језичких операција, посебно на нивоу граматике.

¹ Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198).

Насупрот поменутој стабилности, један од знакова стваралачког чина књижевних стваралаца је спонтаност вербалног испољавања, изненадност и посебно субјективно стање писца. Језик којим се песник користи пружа му такве вербалне форме које аутоматски и лако репродукују потпуно устаљене стереотипе. Говорни стереотипи несвесно се чувају у сећању, односно језичкој свести говорника који у свом вербалном механизму имају много системских умрежних формација, а њихово репродуковање може се осетити као дејство спољашњих импулса. Један од разлога за експресивност коју постиже књижевни текст може бити употреба језичких форми које одступају од општеприхваћених вербалних образаца. Међутим, није све у језику подложно именовану, те упоредо са лексичким јединицама, у језичкој слици света постоје многобројни концепти (менталне слике) који нису објективизовани средствима језика, а корелирају у лексичком систему са „невербализованим семемама или нултим лексемама” (Бикова 2005). Реч је о потенцијалној сфери језика у виду скупа нелексикализованих семема, односно лакуна присутних како у стандардном, тако и у дечјем језику. Неологизми и посебно оказионализми представљају најчешће језичко средство у функцији попуњавања лексичких празнина у вербализацији напред поменутих концепата у дечјој говорној парадигми. Оказионализми се могу одредити као реч спонтано осмишљена и створена у датом тренутку за конкретну ситуацију, спремна да означи одређени концепт или реалију, али која у синхроној фази постојања језика није кодификована и нема је у речницима.

Предмет истраживања у овом раду је прецедентни модел лакунарности дечје говорне парадигме у функцији прототекста (текста-донора) као стилског поступка у поезији за децу српских писаца Предрага Бјелошевића и Љубивоја Ршумовића. Циљ рада је утврђивање путем контрастивне лингвостилистичке и лингвокогнитивне анализе у ком степену деривациони модели које деца користе приликом конструисања лексичких лакунарних иновација одговарају моделима које диктира стандардни језички систем, уз разјашњавање разлика између дечјих, нормативних и поетских варијанти у анализираним књижевним текстовима. Наш задатак је класификација и опис најпродуктивнијих деривационих модела у грађењу лакунарних јединица дечјег језика у упоредном односу са узусним, стандардним језиком одраслих на основу узрока њиховог појављивања, као главним критеријумом класификације. Ослањајући се на истраживање С. Н. Цејтлин (Цејтлин 1989), издвајамо и описујемо два типа лакуна карактеристичних за дечји језик: а) *релативне лакуне* (представљају могућност постојања варијанте дате јединице, неостварене на нивоу језичке норме) и б) *ајсолућне лакуне* (одсуство

језичке јединице на нивоу норме). Анализу спроводимо на корпусу поезије за децу Предрага Бјелошевића и Љубивоја Ршумовића², чији се језичко-стилски израз темељи управо на говорним манифестацијама дечјег језика у функцији доминантног прецедентног поступка. У разматрању дечјих творевина и књижевних текстова за децу као различитих језичких система полазимо од поставке да су у њима лакунарне јединице подложне различитим поступцима семантизације сходно разлозима који доводе до лакунарности. Уколико лакунарност истражујемо са аспекта одсуства неке појаве, предмета или концепта у реалном свету или ситуацији општења говорника различитих језичких система (у нашем раду дечјег језика и језика одраслих), тада се трансфер речи из једног језика у други врши најчешће на следеће начине: а) описом, б) калкирањем (дословно преузимање речи из стандардног језика одраслих уз њено испуњавање другим семантичким садржајем), в) компензацијом или контекстним трансфером (утврђивање значења лакунарне јединице која се преноси калкирањем могуће је путем откривања корелата и корелационог контекста који делује као компензатор). Лакунарност дечјих творевина као прецедената књижевног текста одликује се истовремено својствима на лексичко-семантичком и на лексичко-стилском нивоу. Према Е. А. Земској (Земскаја 1992), мотивација у позадини творбе дечјих лакуна може бити *основна* и *периферна*, када семантика мотивационе речи чини периферни део семантике мотивисане речи. Лингвиста Л. Е. Александровна (Александровна 2019) издваја још и директну (праву) и преносну (фигуративну) мотивацију, при чему фигуративна мотивација може бити реална (у функцији је пренесеног значења) и асоцијативна, у којој се значење мотивисане речи заснива на стабилним асоцијацијама својственим значењу мотивишуће речи. Овај други тип нарочито је релевантан за нашу анализу, будући да се може сврстати у напред описани тип апсолутних лакуна, које су у већем степену заступљене у дечјој говорној парадигми.

РЕЛАТИВНЕ И АПСОЛУТНЕ ЛАКУНЕ ДЕЧЈЕГ ЈЕЗИКА КАО ПРЕЦЕДЕНТ ПОЕТСКОГ ПОСТУПКА У ПОЕЗИЈИ ЗА ДЕЦУ – АНАЛИЗА ПРОБЛЕМА

У дечјем вербалном стваралаштву лексичке иновације представљају у основи генерисање номинативне јединице, при чему се, према разматрању Александровне (Александровна 2019), употреба унутрашњих ресурса језика

² Вид. у изворима на крају рада.

врши у два прилично различита смера: или давањем нове семантичке функције готовој, датој номинативној јединици, или стварањем формално нове јединице. Статус таквих нових јединица може се дефинисати као имитација језичких (за разлику од говорних) јединица, кроз појам условно уметничке узуалности.

У овом делу рада, на материјалу књижевних текстова за децу српских писаца Предрага Бјелошевића и Љубивоја Ршумовића, бавимо се анализом дечјих неологизама и okazjiонализама са аспекта лексичке лакунарности као прецедента (прототекста или текста донора) у подлози различитих видова језичке игре и то у функцији примарног средства језичко-стилског поступка анализираних књижевних текстова. Издавајемо и описујемо најпродуктивније деривационе моделе у дечјој говорној парадигми које деца користе за грађење иновација лакунарног типа, уз разјашњавање разлика између дечјих, нормативних и поетских варијанти у анализираним књижевним текстовима.

Према Цејтлин, језичка јединица коју је створило дете као лексему која не постоји у језику, односно творбена иновација некомпатибилна са нормом и обликом речи у стандардном језику, својом формом трансформисане примарне речи може да врши функцију попуњавања *релативне* или *ајсолутивне* лакуне:

„Созданная ребенком единица, как не существующее в языке слово, т.е. словообразовательная инновация, так и не совпадающая с нормой форма имеющегося в языке слова, т.е. словоизменительная инновация, может оказаться заполнением либо относительной, либо абсолютной лакуны” (Цејтлин 2021: 104).

РЕЛАТИВНЕ ЛАКУНЕ

У овај тип лакуна сврставају се дечје говорне иновације које представљају варијанту семантички идентичне речи, али са нестандартним типом деривације, дајући као резултат речи са ненормативним коренским и суфиксалним морфемама (ниже наведен болдирани и подвучени пример *кесењки* насупрот стандардном *кесице*, где долази до промене и лексичког и граматичког омотача речи) или флективним морфемама, чији су резултат граматички неправилне форме речи (примери *млекоме* и *млекоми*, насупрот стандардном *млеком*, и *једи* насупрот стандардном *јеге*):

- (1) Даћу Pećenjki / bombone u kesejnki³... (Чуковски 1986: 266)
- (2) Tome, Tome, Tome... / Jedem kašu s mlekome, / Tomi, Tomi, Tomi / Ješću kašu s mlekomi. (Чуковски 1986: 270);
- (3) Маčka под дрветом sedi / i griz sa mlekom jedi. (Чуковски 1986: 271)

Деривациони модел у наведеним примерима у функцији је веома заступљене језичке игре у дечјој говорној парадигми, грађене успостављањем ритмизованих рима (*Пећењки – кесењки, Томе – млекоме, Томи – млекоми, сегу – јегу*), те је управо због тог својства употребљен као прецедент у анализираним књижевним текстовима (ниже наведени примери 4, 5, 6, 7, 8, 9). Релативне лакуне у дечјем језику представљају творбене иновације које имају корелат у конвенционалном језику, те упоређивањем дечјег облика речи са његовим нормативним корелатом можемо да идентификујемо и издвојимо неке карактеристике деривационог процеса у дечјој творби речи попут морфотактичке транспарентности. Деривациони пар који конструише дете често се одликује већим степеном поменути транспарентности од конвенционалног узусног пара, тачније компатибилнији је са природном морфологијом за разлику од деривационих парова истог типа, који су у прецедентној функцији анализираних поетских текстова (што је већа транспарентност морфема од којих је реч састављена, то је она природнија). Резултат такве деривације су дечје изведенице грађене према моделима који су синонимични са онима који се користе у традиционалним моделима и могу се одредити као „неусмерени (неосвешћени) неологизми”⁴ (Кебара 2018: 167) који ретко имају функцију свесне језичке игре, за разлику од „усмерених (освешћених) неологизама” (Кебара 2018: 168). Овај тип неологизама дечје-говорник свесно користи као игровни поступак за што непосредније и тачније, истинитије изражавање значења исказа у својим језичким играма, или постизање ритмичности због снажнијег игровног ефекта. Поступак се заснива на намерним грешкама (попут оних у примерима 1, 2 и 3), свесном коришћењу језичке иновације са „исквареном” формом као најповољнијег

³ Речи у свим анализираним и нумерисаним примерима подвукла и болдирала М. К.

⁴ „[...] настају у дечјем говору без свести да се ради о одступању од нормe, а са циљем подражавања говора одраслих и у том случају представљају несвесну језичку игру. Њихову суштинску карактеристику, с обзиром на динамички аспект грађења који се огледа у несталности форме, чини управо та динамичност, животност, креативност, покретљивост и експресивност и врло често добијају околишну форму. Грађење овог типа неологизама представља честу, чак константну појаву у дечјем говорном и језичком стваралаштву, те као таква појава могу да се посматрају у функцији прецедентне форме за настајање следеће категорије, коју смо терминолошки одредили као *освешћени (усмерени) неологизми*” (Кебара 2018: 167).

језичког средства за грађење жељеног исказа и језичке игре. Намера дeтe-та-говорника је постизање игровног, најчешће комичног ефекта, будући да му узусне форме нису довољне за остваривање овакве функције. Усмерени неологизми представљају чест поступак за грађење језичке игре у дечјем језику и уочени су као прецедент у поетском поступку у поезији и Предрага Бјелошевића и Љубивоја Ршумовића:

(4) Питали питци што су и прије
ал' вриједни мравић не зна да крије... (Бјелошевић 2018: 19)

(5) Али никад кажу Каж
неће рећи лажну лаж
то важно је и најваж
јер ноге су кратке у лаж... (Бјелошевић 2018: 44)

(6) Могоа је да га смаж
тај огромни бијели враж
нисам дао да га смаж...

Могоа је да га згаз
тај дебели троми плаз...

Могоа је да га смаз
један дуги страшни гмаз (Бјелошевић 2018: 45)

(7) Leptiri sa lepim krilima
Ne mogu da lete noćima
Već u boji sunčanog ćilima
I u bašti među voćima (Ршумовић 1988б: 127)

(8) Tamo gde zima nikad ne stiza
Našla je način da se okliza (Ршумовић 1988б: 33)

(9) Javio se karfiol
MENE MUČI JEDAN BOL...

Javili se razni lukci
Kukajući kao kukci... (Ршумовић 1988б: 103)

Анализирани примери показују да се у функцији поетског поступка у стиховима Љубивоја Ршумовића и Предрага Бјелошевића описани тип лакуна гради на готово идентичан начин као у дечјој говорној парадигми,

такође и са истим циљем: постизање ритмизоване риме у језичкој игри. Уочено подударање деривационих модела два различита језика, језика одраслих и језика деце, указује на својеврсну стабилност и системност дечјег језика, те стога њихови модели могу да се користе као прецеденти у књижевном тексту.

Напомињемо да су усмерени (освешћени) неологизми изразитији поступак у стварању апсолутних лакуна, о којима ће се више говорити у наредном параграфу.

АПСОЛУТНЕ ЛАКУНЕ

У овај тип лакуна сврставају се дечје творбене иновације које немају корелате у стандардном језику одраслих, превасходно због тога што изворни говорници нису имали потребу да велики број реалних ситуација, прецизно и изражајно означених синтагмом, именују једном речју. Сусрећући се у комуникативној ситуацији са одсуством у индивидуалном лексикону лексичке јединице потребне за номинацију предмета, догађаја, појаве, дете комуникант у многим случајевима не осмишљава потпуно нов звучни омотач за означавање реалије већ, ослањајући се на асоцијације које настају при тражењу њене ознаке, конструише нову реч на основу постојеће у језику. У том процесу користи творбени модел већ присутан у његовој индивидуалној граматици устаљеној у дечјој језичкој свести и језичком систему. Настаје деривациони пар у коме лексема која постоји у конвенционалном језику одраслих делује као генеришућа (мотивишућа) реч или мотиватор, а оказионална лексема као дериват (изведена реч), попут оних у примерима (10) и (11) у којима иновација *Макарона* (ћерка Макара) настаје из мотиватора у форми властитог имена *Макар*, иновација *шишар* (у значењу 'фризер') из мотиватора у форми глагола *шишајти*, а по овом моделу настала су сва дечја тумачења узусних лексема у примерима 12, 13, 14, 15 и 16. На тај начин остварује се грађење лексичких јединица које немају корелате у конвенционалном језику у сврху покривања апсолутних лакуна. Већину тако конструисаних иновација деца учесници комуникације лако перципирају, посебно ако се користе као језичка игра, при чему разумевање значења новонасталих речи олакшава и контекст или ситуација говора:

(10) Bio jedan pastir, zvaо se Макар. I имао је кћерку Макарону. (Чуковски 1986: 27)

(11) Мама, povedi i мене шишару. (Чуковски 1986: 41)

- (12) **Kotlarnica** je žena kotlara (ložača kotlarnice). (Чуковски 1986: 66-68)
- (13) **Bujica** je reka od buva. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 22-23)
- (14) **Vernost** je kad se veri devojka. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 26-27)
- (15) **Nemaština** je kad voz nema šine. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 89-91)
- (16) **Pravda** je kad stojiš uspravno. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 129)

Неологизми у наведеним примерима имају функцију „концептуалних компензатора ванјезичке реалности” (Кебара 2018а) са циљем компензовања недостајућих лексичких узусних јединица, неопходних за изражавање концепата из реалног света. Описани деривациони модел заснован је на случајном формалном подударану дечјих језичких творевина са већ постојећим узусним речима у конвенционалном језику (хомонимијски тип лакуна). На тај начин добија се структурно-семантички тип језичке игре у којој долази до промене и плана садржаја и плана израза, уз мењање лексичке, граматичке и/или синтаксичке изворне форме исказа. Темељно својство иновација овог типа је метајезичка рефлексивност са разјашњавањем унутрашње форме речи са интенцијом да се скрене пажња на фрагмент говора и усмери његово тумачење од стране адресата (детета као рецепијента) у одређеном смеру. Напред описане дечје лакуне типа мотивационих модификатора готових речи⁵ разбијају стереотипе аутоматизоване употребе језика и као такве представљају доминантан прецедентни поступак којим се одликује језичко-стилски израз у књижевним текстовима Предрага Бјелошевића и Љубивоја Ршумовића. Упоредном анализом уочили смо већу заступљеност, као и већи степен подударанја са дечјим творбеним моделом овог типа лакуна као прецедента у стиховима Љубивоја Ршумовића (примери 17, 18, 19, 20) у односу на стихове Бјелошевића (примери 21, 22, 23):

- (17) Kit mu dobro dođe da ga od zla štiti,
Marko kita voli i kitom se kiti. (Ршумовић 1988а: 43)

- (18) **Lega Dogić** i ko je ona

Niko ne zna ni da li **Lega**
Ima još drugova i kolega

⁵ Вид. о томе више у: Кебара 2018а, Кебара 2019.

Sve se više nameće otkriće
Da **Leg**a nije legalno biće. (Ршумовић 1988в: 68)

(19) Ja ne mogu sada plakat
Imam lakat to je fakat
Dok sam bio dečko pritom
Hranili me „**laktovitom**”. (Ршумовић 1988б: 94)

(20) Da l u **Grčkoj** mora da se **grče** (Ршумовић 1988б: 131)

(21) **Рз** Брзотрз
брзо трза
рзо брза...

низ длаку неће прзница
ржицу рже **рзница** (Бјелошевић 2018: 46-47)

(22) Брзим возом Ћихухуху
крнула је страшна ала
страшна ала **Блаблабала** (Бјелошевић 2018: 50-51)

(23) У граду птица **БЛБЛБАЛА**
живио човјек **Ћутило**
за сваку ријечи била му плата
служавка славуј **БЛБЛБАЛАТА**...

Истог дана славуја јато
подиже **Ћутила** на висок плато
сам му је пјесник канаринац
спјевао пјесму **БЛБЛБАБИНАЦ**... (Бјелошевић 2018: 72)

У наведеним стиховима уочено је да је Љубивоје Ршумовић дечји модел грађења овог типа лакуна употребио као прецедент у свом поетском поступку готово без измена, те је његов начин грађења језичке игре потпуно идентичан и компатибилан са дечјим поступком грађења и употребе. Тиме је Ршумовић успешно и у складу са дечјом језичком игром постигао аналоган степен експресије у њиховој перцепцији. У примеру (17) деривациони пар *киѿ – киѿиѿи се* ствара асоцијацију која је мотивисана фонетском аналогном, односно сличним гласовним склопом, где се у функцији мотивишуће речи јавља узусна именица *киѿи*, а изведене речи глагол *киѿиѿи се*. Мотивација за лакунарну иновацију у овој језичкој игри заснива се на фонетској блискости именице *киѿи* и глагола *киѿиѿи се*, који добија значење само у овој спонтаној вези са поменутом узусном именицом и то у конкретној

ситуацији датој у стиху. Ван ових конкретно успостављених услова, глагол *киѝиѝи се* нема лакунарну функцију, будући да већ постоји у конвенционалном језику као носилац стабилног значења које није ни у каквој вези са именицом *киѝ*. Лакунарно значење у наведеном стиху добија испуњавањем протоимена *киѝ* новим садржајем, са новом семантичком интерпретацијом у глаголу *киѝиѝи се*, инкомпатибилном, међутим, са садржајем именице *киѝ*. У примеру (18) лексеме блиске по значењу обједињују се у групе, стварајући ново семантичко поље у перцепцији адресата градећи деривациони пар чији елементи припадају различитим парадигматским низовима (различитим врстама речи). Узусна лексема у форми придева *леѝално* (*диће*) представља мотивишућу реч за дериват-неологизам у форми властитог имена *Леѝа*, који у деривационом пару са мотивишућом речју представља лакунарну јединицу чије се значење формира у контексту искључиво у односу са поменутом лексемом која већ постоји у конвенционалном језику. Исти процес асоцијације дешава се и у примерима (19) и (20) где су узусне лексеме *лакаѝ* и *Грчка* у форми именице асоцијативно повезане са лакунарним лексемама *лакѝовиѝ* (у форми именице) и *ѝрче* у форми глагола (од *ѝрчиѝи се*) само на основу фонетске аналогije, без подударанја у семантичком садржају. *Лакѝовиѝ* је назив за дечју храну и у том значењу већ постоји у конвенционалном језику, такође и лексема *ѝрчиѝи се*, међутим у стиховима представљају деривациони пар са лексемама *лакаѝ* и *Грчка* и само се у тој ситуацији перципирају као лакуне у функцији језичке игре, грађене према моделу дечјег језика, чиме се постиже посебан стилски ефекат.

За разлику од Ршумовића, Бјелошевић је овај дечји поступак као прецедент у својим стиховима проширио, надоградио, што се види у примеру (23), у којем лексема *Буѝило* представља први степен подударанја, односно лакуну по непромењеном моделу деривације преузетом из дечје говорне парадигме. Међутим, у истом примеру Бјелошевић проширује прецедентни поступак, па осмишљава иновацију *длдлбала* најпре као околионализам по преузетом моделу његовог грађења, а након тога у односу на тај околионализам гради лакуне *длдлбалаѝа* и *длдлбалаѝинаѝ*.

Један од најтранспарентнијих и стога најчешћих деривационих модела за грађење апсолутних лакуна представља тип неологизама у функцији разјашњавања унутрашње форме речи доградњом недостајућих веза у узусном систему номинације ради постизања језичке симетрије, а то се често остварује одступањем од конкретног обрасца или усвојеног модела деривације „корекцијом несиметричног (са аспекта дечјег језичког система) начина изражавања лексичких и граматичких језичких опозиција путем

структурне аналогije [...] са већ усвојеним узусним лексемама” (Кебара 2016: 315):

(24) – Ја nisam kornjača, ја sam kornjač. (Чуковски 1986: 57)

(25) – Ја ću бити gospođa, ти Tanja – sluga, а Vova će бити slug. (Чуковски 1986: 58)

Исти поступак као прецедент са првим степеном подударана идентификован је у стиховима оба писца код којих уочавамо деривационе парове *тачка-тачак*, *скакавац-скакавица*, *жирафа-жирафон*, *керефека-керефекан* (примери 26, 27, 28, 29, 30):

(26) Тачкица тачка ил’ моћни тачак
точак су небеског брода
плове на свјетлосни зрачак
а правац им је – вода... (Бјелошевић 2018: 26)

(27) На примјер тачкица мрачак
ил’ тачка грбава дева

Па тачкин тачке тачак
па тачке тачкина пљева... (Бјелошевић 2018: 27)

(28) У пољу цвјетном као из вица
тигра родила скакавица...

Да му објасни нареди каже
ти си скакавац малени враже... (Бјелошевић 2018: 55-56)

(29) На тај гaф од џирафона
Ја поступих још гaфније
Врат истегох до плафона
Да изгледам џирафније...

Џирафон се збунjen smanji
Не прозбори нити рећи...

OSTAĆE OVAKO DOVEK
Rekoh brzo ko iz praćke
ЈА ЏИРАФОН А ТИ ЧОВЕК... (Ршумовић 1988в: 72)

(30) Kad se razboli kerefeka ima li joj leka
Postoji li doktor **Kerefekan**... (Ршумовић 1988в: 97)

Групи апсолутних лакуна припадају и дечје творбене иновације типа „трансстепенасте деривације” (Арутјунова 1961), које такође немају корелате у стандардном језику одраслих, а одликују се тиме да велики број реалија означених синтагмом у конвенционалном језику именују једном речју, попут глагола *одрајснадлити се* (ослободити се рајснадле), *балалајити* (свирати на балалајци), *умамићи се* (прибити се уз мајку) или именица типа *бензионер* (човек који ради на пумпи), *клонирање* (кловн који се нервира), *аеробик* (сточни аеродром, аеродром за бикове):

(31) Papir se **odrajsnedlio**. (Чуковски 1986: 48)

(32) Brat trogodišnje Nine svira na balalajci. Nina se paćenički mršti: – **Ne balalaji**, molim te. (Чуковски 1986: 48)

(33) Serjoža se pribio uz mamu, ona ga je obgrlila. – Sav sam se **umamio!** – hvali se. (Чуковски 1986: 49)

(34) – **Začekićaj** taj ekser.
– Već sam se **naćajila**.
– Gledaj kako je kiša **nalokvila!** (Чуковски 1986: 48-53)

(35) – Како се зове човек који ради на пумпи? – **Бензионер**. (Web 1)

(36) – Шта је клонирање? – То је кад се кловн нервира. (Web 1)

(37) – Шта је аеробик? – То је сточни аеродром. (Web 1)

Према моделу трансстепенасте деривације настају творбене иновације изостављањем било ког броја посредничких елемената. Дете у том процесу не користи деривациони пар, већ вишестепени ланац творбе речи, при чему се сваки корак заснива на творбеном моделу који постоји у стандардном језику. На тај начин добијају се вишестепене афиксалне формације, означавајући реалије које немају корелате у конвенционалном језику одраслих. Од постојећих модела синтагми у језику стварају се нове лексеме, прилагођене контексту насталом у спонтаној ситуацији:

(38) I vrti se pred ogledalom:
– Ja se, mama, **lepotim!** (Чуковски 1986: 29)

– Mama se ljuti ali se brzo **udobrava** (постаје добра, нап. М. К.). (Чуковски 1986: 97)

Поменути модел веома је продуктиван у дечјој говорној парадигми и уочен је као прецедент првог степена у поетском поступку Љубивоја Ршумовића, док Бјелошевић у својим стиховима није значајно користио овај прецедентни образац:

(39) Zemljoradnik Tanasije Novaković iz okoline Valjeva prodao je nedavno par volova i kupio dva traktora za obradu zemlje. Pošto nije uspeo da pronade dva različita traktora, Tanasije je kupio oba desna. Kad su mu seljaci skrenuli pažnju da je kupio dva dešnjaka, Tanasije je rekao da se nada da će se jedan od njih vremenom **proleviti**. (Ршумовић 1988а: 54)

(40) Žirafon se zbunjen smanji
Ne prozbori niti reči
No se stanji ukočanji
I sasvim se **učoveči**...

Pitaju me kako živim
A ja kažem **ŽIRAFIŠEM**...

Zbunjen je i u čudu je
Niti glup je niti sprečen
Al ne ume da **ljудuje**...

Ljut na život što ga šrafi
POMOZI MI O KOLEGA
PONOVO ME **ZAŽIRAFI**... (Ршумовић 1988в: 72)

У дечјој говорној парадигми у процесу грађења апсолутних лакуна издвојен је такође каритивни модел грађења несупстантивних придева који деца често користе, означавајући одсуство онога што се назива генеришућа (мотивишућа) реч:

- (41) – **ćerkasta** mama
– **zooparkovski** чувар
– Kakva **prozorska** кућа!
– Zašto mi daješ **slepljive** bombone?
– Kod nas je struja **crknuta**.
– Je li to **ribljouljena** kašika?
– Zašto poštar ima **ljудovske** prste? (Чуковски 1986: 58-59)

(42) Kada je Ljalja imala dve i po godine, neki neznanac ju je u šali upitao:

– Da li bi htela da budeš moja kći?

Ona mi je odgovorila s dostojanstvom koje je ulivalo poštovanje:

– Ja sam mamina i više **nikočija**. (Чуковски 1986: 25)

– Je l' to **svihčija** (свима припада, нап. М. К.) vatra?

– **Svihčija, svihčija!** Pridi, ne boj se. (Чуковски 1986: 30)

У поезији за децу издваја се исти деривациони модел, који је Бјелошевић у извесном степену проширио, па у примеру (43), по аналогији са узуним придевом *врзин* (врзино клупко), у функцији ритма и римоване језичке игре настаје каритивна лакуна *дрзин* (дрзин зврк), чији је мотиватор заправо именска лакуна *Брз* у форми властите именице настала од мотиватора придева *дрз* из истог текста, такође конструисана према дечјем прецедентном моделу. Насупрот Бјелошевићу, Ршумовић је остао компатибилан са дечјим деривационим моделом, и у свом поетском поступку користи дечји прецедентни образац са високим степеном подударња:

(43) Рз **Брзотрз**

дрзо трза...

Брз у клупку **врзином**

зврк у игри **дрзином** (Бјелошевић 2018: 46)

(44) SKROZ IZGLEDAŠ **NEŽIRAFNO**

Ja postupih još **gafnije**

Vrat istegoh do plafona

Da izgledam **žirafnije**...

A žirafon **učovečen**

Niti glup je niti sprečen... (Ршумовић 1988в: 72)

Попут лакунарности у лексикологији, сличан процес уочен је и у морфологији, такође као прецедент заступљен у анализираним књижевним текстовима. Неки од потенцијално могућих морфолошких облика одсутвују у општој употреби, али их у исто време могу реализовати деца. У таквим случајевима може се говорити о такозваној „тачкастој” лакунарности (Цејтлин 2021), тј. одсутву одређених облика за неке лексеме чија семантика омогућава присуство поменутих форми попут облика множине за градивну именицу *ваздух* у стиху Љубивоја Ршумовића:

- (45) Ja kada udahnem
Jako do daske
Uzmem **sve vazduhe**
Ovozemaljske... (Ршумовић 1988в: 24)

Стилски је веома изражајна и употреба прилога уз глаголе, посебно компаратива или суперлатива прилога, који се у комуникацији одраслих са децом ретко користе. Међутим, деца их ипак повремено поступком граматичке транспозиције граде, сходно потребама вербалне комуникације. Њихов комуникативни циљ је постизање веће експресивности, при чему транспоновану подлежу и оне речи чији облик по стандарду узуса не подлеже променама. Резултат овог процеса је добијање лексема које се никада нису јављале у том облику у стандардном језичком систему, а у сврху попуњавања језичких лакуна:

- (46) Vaspitačica u dečjem vrtiću rekla je, na primer, za jednog vaspitanika:
– Јадан деčko, jedva ide.
– Gle! ljubomorno se oglasi drugi. – Ја, možda, idem još **jedvije**. (Чуковски 1986: 65)
- (47) – Ustaj, već je jutro.
– Čekaću dok ne bude **jutrije**. (Чуковски 1986: 65)

За разлику од дечјег језика, у којем су напред описане лакуне ретке, у анализираним књижевним текстовима уочена је врло експресивна и ефективна употреба дечјих прецедентних лакунарних прилога у функцији поетског поступка и појачане стилске изражајности:

- (48) Ако неће рећи Каж
шта важно је шта најваж...

неће рећи лажну лаж
то важно је и најваж... (Бјелошевић 2018: 44)
- (49) **брзом** трчи
трком брзи... (Бјелошевић 2018: 47)
- (50) То је нешто збиља грозно,
Groz, groz,
Dosada je glupa **skrozno,**
Skroz! (Ршумовић 1988а: 48)

- (51) Iz varoši Velije
Gde se jede **jelije**
Gde se želi **želijе**
Gde se sedi **selije...**
Gde se misli **čelijе...**
Gde se ćuti **celije**

Odatle su delije (Ршумовић 1988δ: 117)

Као прецедент у напред наведеним стиховима (примери 49, 50, 51) употребљен је облик језичке игре настале путем сазвучја, односно фонетске складности, у сврху успостављања риме и ритма, веома заступљене у дечјој реторичкој парадигми. Овај поступак заснива се на структурно-семантичком кодирању лексема у паровима попут дечје ритмизоване језичке игре у примеру (52):

- (52) Dadilja ga je **dadiljala**, mama ga je **mamiljala**. (Чуковски 1986: 266)

Аналогно ритмичности у наведеном примеру из дечјег језика, у примеру (50) запажа се велика изражајна и ритмичка снага напред описаног прецедентног поступка путем којег Ршумовић постиже ритам и грађење риме компатибилне са начином успостављања ритма и игре у дечјем говору. На тај начин омогућено је снажно деловање на перципирање његових стихова од стране деце реципијената: окационализам *īроз* гради се од мотивишуће лексеме у форми прилога *īрозно*, према деривационом моделу стандардног облика прилога *скроз*, од којег се, међутим, ради успостављања ритмизованог римованог односа гради лакунарна лексема *скрозно* према деривационом моделу горе употребљеног прилога *īрозно*. Исти ефекат постиже се и у Ршумовићевим стиховима у примеру (51), као и код Предрага Бјелошевића у примеру (49), где се уочава ритмичка игра речи разменом коренских морфема у лексемама у форми глагола и прилога *дрзом ѿрчи* и *ѿрком дрзи*.

У примерима (55), (56), (57) који следе, стилском игром граматичким и лексичким лакунама, у чијој подлози је поступак преплитања различитих деривационих модела, постиже се изузетно снажна експресија. Ефектност и изражајна снага овог стилског поступка у корелативном је односу са аналитичким и синтетичким процесима карактеристичним за дечју говорну парадигму и то истовремено употребљених у истом тексту. У вербалном механизму преузетом из дечјег језика откривено је деловање спонтаних процеса фрагментације говорног материјала перципираног споља и накнадног повезивања (синтезе) насталих елемената. Ови процеси одвијају

се на материјалу конвенционалног језика, у складу са његовом структуром и нормом, доводећи до грађења неологизама типа апсолутних лакуна. Аналитички процеси рашчлањивања засновани су на уочавању облика речи са подударним елементима, који се затим анализирају и деле путем поређења. Артикулациони аналитички процеси рашчлањивања обухватају различите врсте речи (глаголе, именице, придеве). Пример фрагментарних лексема су неологизми *јунђ*, *дун* у ниже наведеним творевинама дечјег говора (пример 53):

(53) Aljona, unuka slikara V. M. Konaševića jednom je rekla:

– Ja babi ne poruštam: ona gundā, a ja se bunim. Jedan gundā, jedan bun. (Чуковски 1986: 98)

Исти тип неологизама уочава се у стиховима Бјелошевића (пример 55): *смаж*, *смаз*, *зџаз* (у форми глагола), *џлаз* (у значењу *језик*, у форми именице), *најваж*, *најдраж* (у форми суперлатива придева). Процесом синтезе у истим стиховима (пример 55) као и у примеру (56), сједињавањем одабраних језичких елемената врши се динамичка трансформација вербалног материјала, што је поступак такође карактеристичан за дечји говор:

(54) Ti si, mama, najboljosvihinja [најбоља од свих, нап. М. К.].

Volje je da nenajedena idem u šetnju. (Чуковски 1986: 58-59)

Описани дечји модел као прецедент употребљен је у стиховима оба писца, при чему је Бјелошевић обимније и изражајније користио поменути творбени образац. Поступак грађења синтетизоване речи заснива се на обједињавању вербалне структуре са заједничким елементима, при чему долази до преласка из једне структуре у другу: *Нај-важ*, *Нај-џмаз*, *Нај-џлаз*, *дрзоџрз*, *коњоџриз* (примери 55, 56) *доновосадила* (пример 57). Синтезом два фрагмента две различите врсте речи у примеру (55): *Нај-важ*, *Нај-џмаз*, *Нај-џлаз* добијена је лакуна у форми властите именице, што је графички означено великим почетним словом. Дакле, процесом синтезе и поступком граматичке транспозиције добијена је лексема која ознаку својства преображава у ознаку носиоца тог својства. У примеру (56) синтезом прилога *дрзо* и фрагмента глагола *џрз(аџи)* настала је лакуна у форми именице *дрзоџрз*, а лакуна *коњоџриз* резултат је синтетичког процеса спајања узусних лексема: именице *коњ* и фрагмента презента глагола *џриз(е)*:

(55) НАЈВАЖ ХОЋЕ МОЖЕ СМАЖ...

нисам дао да га смаж

хоћу будем ја **Нај-важ** ...
Могоа је да га згаз
тај дебели троми плаз
нисам дао да га згаз
хоћу будем ја **Нај-плаз**...

нисам дао да га смаз
хоћу будем ја **Нај-гмаз**

Ником не дам да га смаж
јер мени је он најдраж
а ја њему сад **Нај-важ**
само **Нај-важ** смије смаж (Бјелошевић 2018: 45)

(56) **Рз Брзотрз**

брзо трза
рзо брза...
из **брзотрза**...

стрњиштем небеским јури
праге га **коњогризи**
аплаузима бурним... (Бјелошевић 2018: 46-47)

(57) Kada bi mama imala bradu

Ona bi živela u Novom Sadu
Tamo bi spavala tamo bi radila
Dok ne bi i njima **donovosadila**... (Ршумовић 1988δ: 82)

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

У раду је, на материјалу поезије за децу српских писаца Предрага Бјелошевића и Љубивоја Ршумовића, спроведена контрастивна лингвостилистичка и лингвокогнитивна анализа са циљем утврђивања у ком степену деривациони модели које деца користе приликом конструисања лексичких лакунарних иновација одговарају стабилним моделима у стандардном језичком систему. Поменути дечји деривациони модели разматрани су и анализирани са аспекта њихове употребе у функцији прецедената (прото-текстова или текстова донора) у поетском поступку наведених писаца. На основу узрока и услова њиховог појављивања, као главних критеријума класификације, идентификовали смо и описали најпродуктивније деривационе моделе у дечјој говорној парадигми, уз разјашњавање подударана и разлика

између дечјих, нормативних и поетских варијанти у анализираним књижевним текстовима, као и сличности и разлика у самом језичко-стилском поступку анализираних писаца. Издвојена су два типа дечјих лакуна: а) *релативне лакуне* са нестандартним типом деривације (представљају могућност постојања варијанте дате јединице, неостварене на нивоу језичке норме) и б) *ајсолућне лакуне* без корелата у стандардном језику одраслих (одсуство језичке јединице на нивоу норме). Други вид лакуна има већи степен заступљености у дечјој говорној парадигми, па сходно и у књижевним текстовима у функцији прецедента.

Релативне лакуне. Упоређивањем својстава овог типа дечјих лакунарних лексема са њиховим нормативним корелатом, издвојена је битна карактеристика попут морфотактичке транспарентности. Деривациони пар који конструише дете често се одликује већим степеном поменути транспарентности од конвенционалног узусног пара, тачније компатибилнији је са природном морфологијом за разлику од деривационих парова истог типа, који су у прецедентној функцији анализираних поетских текстова. Деривациони поступак се заснива на намерном одступању и грешкама у грађењу лакуна, при чему долази до промене и лексичког и граматичког омотача речи (примери 1-9). Уз разлике, анализа је показала и велики степен компатибилности и подударанја употребе ових лакуна у дечјим творевинама и анализираним књижевним текстовима: у стиховима Љубивоја Ршумовића и Предрага Бјелошевића описани тип лакуна гради се на готово идентичан начин као у дечјој говорној парадигми, такође и са истом интенцијом: успостављање ритмизоване риме у језичкој игри у циљу постизања игровног, најчешће комичног ефекта. Уочено подударанје деривационих модела два различита језика, језика одраслих и језика деце, указује на својеврсну стабилност и системност дечјег језика, те стога њихови модели могу да се користе као прецеденти у књижевном тексту.

Апсолутне лакуне. Настају у условима спонтане комуникативне ситуације, а основни узрок њиховог грађења је одсуство у индивидуалном лексикону детета лексичке јединице потребне за номинацију реалија из објективне стварности. Дете комуникант не осмишљава потпуно нов звучни омотач за означавање реалија већ, ослањајући се на асоцијације које настају при тражењу њене ознаке, конструише нову реч на основу постојеће у језику. Настаје деривациони пар у коме лексема која постоји у конвенционалном језику одраслих делује као генеришућа (мотивишућа) реч или мотиватор, а окационална лексема као дериват, тј. изведена. Издвојили смо и описали шест деривационих модела дечјих апсолутних лакуна.

а) *Лакуне ѿиѿа моѿивационих модификаѿора ѿѿових речи (хомонимѿски ѿиѿ лакуна)*, засноване на случајном формалном подударану са већ постојећим узусним речима у конвенционалном језику (примери 10-16). Упоредном анализом уочили смо већу заступљеност, као и већи степен подударанја са дечјим творбеним моделом овог типа лакуна као прецедента у стиховима Ршумовића (примери 17-20) у односу на стихове Бјелошевића (примери 21, 22, 23). За разлику од Ршумовића, Бјелошевић је овај дечји поступак као прецедент у својим стиховима проширио и надоградио (пример 23).

б) *Лакуне ѿиѿа разјашњавања унутрашње форме речи ѿуѿем језичке симетрије* доградњом недостајућих веза у узуалном систему номинације, уз одступање од стандардног деривационог модела (примери 24, 25). Исти поступак као прецедент са првим степеном подударанја идентификован је у стиховима оба писца (примери 26-30).

в) *Лакуне ѿиѿа ѿрансѿейенаѿѿе деривације*, које се одликују тиме да велики број реалија означених синтагмом у стандардном језику именују једном речју типа глагола *балалајѿи* - 'свирати на балалајци' (примери 31-37). Поменути модел веома је продуктиван у дечјој говорној парадигми и уочен је као прецедент првог степена у поетском поступку Ршумовића, док Бјелошевић у својим стиховима није значајно користио овај прецедентни образац (примери 39, 40).

г) *Лакуне ѿиѿа кариѿивноѿ модела* грађења несупстантивних придева означавају одсуство онога што се назива генеришућа (мотивишућа) реч, типа *зооѿарковски чувар*, *рибљоуљена кашика* итд. (примери 41, 42). Код оба писца уочен је овај деривациони модел, који је Бјелошевић у извесном степену проширио и трансформисао, док је Ршумовић остао компатибилан са дечјим деривационим моделом и у свом поетском поступку користи дечји прецедентни образац са високим степеном подударанја (примери 43, 44).

д) *Тачкасѿи ѿиѿ лакуна* добијен поступком граматичке транспозиције, а заснован на одсуству одређених морфолошких облика за неке лексеме чија семантика омогућава присуство поменутих форми. Стилски најјачу изражајност имају лакуне овог типа у форми прилога уз глаголе, при чему граматичком транспоновану у прилоге подлежу и оне речи чији облик по стандарду узуса не подлеже променама (примери 46, 47). За разлику од дечјег језика, у којем су напред описане лакуне ретке, у анализираним књижевним текстовима уочена је врло експресивна и ефектна употреба дечјих прецедентних лакунарних прилога у функцији поетског поступка и појачане стилске изражајности (примери 48-51).

ђ) *Аналитички (фраментарни) и синтетички тип лакуна*. У вербалном механизму детета откривено је деловање спонтаних процеса фрагментације говорног материјала перципираног споља и накнадног повезивања (синтезе) насталих елемената (примери 53, 54). Описани дечји модел као прецедент употребљен је у стиховима оба писца, при чему је Бјелошевић обимније и изражајније користио поменути творбени образац. Језичко-стилски поступак са овим лакунама у подлози заснива се код анализираних писаца на динамичкој трансформацији вербалних структура преплитањем аналитичког и синтетичког деривационог модела у истом стиху, чиме се постиже изузетно снажна експресија (примери 55, 56, 57).

ИЗВОРИ

Бјелошевић (2018): Предраг Бјелошевић, *Коврцава тачка, изабране пјесме за дјецу*, Бања Лука: Арт Сцена.

Рупник-Рачић, Нешић (1982): Vanja Rupnik-Račić, Budimir Nešić, *Olovka piše srcem*, Београд, DELTA PRESS.

Ршумовић (1988а): Ljubivoje Ršumović, *Još nam samo ale fale*, Čakovec: Zrinski, Београд: Crvena zvezda.

Ршумовић (1988б): Ljubivoje Ršumović, *Ma šta mi reče*, Čakovec: Zrinski, Београд: Crvena zvezda.

Ршумовић (1988в): Ljubivoje Ršumović, *Vesti iz nesvesti*, Čakovec: Zrinski, Београд: Crvena zvezda.

Чуковски (1986): Kornej Čukovski, *Od druge do pete*, Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Web 1, *Kefalice-biseri* (2011): 13. 1. 2011, preuzeto: 29. 10. 2023. sa: <http://www.samoprovereno.com/2011/01/kefalica-biseri.html>.

ЛИТЕРАТУРА

Александровна (2019): Л. Е. Александровна, *Лексические новообразования в детской речи*, Белгород: Белгородский государственный национальный исследовательский университет (НИУ БелГУ).

Арутјунова (1961): Н. Д. Арутјунова, *Очерки по словообразованию в современном испанском языке*, Москва: Изд-во Акад. наук СССР.

Бикова (2005): Г. В. Быкова, *Явление лакунарности на уроках русского языка в школе*, Благовещенск: Благовещенский государственный педагогический университет.

Земскаја (1992): Е. А. Земская, *Словообразование как деятельность*, Москва: Высшая школа.

Кебара (2016): Марина Кебара, Лингвокогнитивна функционална анализа дечјих неологизама као метајезичких рефлексива у језичкој игри, *Српски језик*, XXI, Београд, 311-324.

Кебара (2018): Марина Кебара, Граматичка транспозиција у деривацији неологизама у дечјој језичкој игри, *Узданица: часопис за језик, књижевност, уметност и педагошке науке*, XV/1, Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 165-186.

Кебара (2018а): Марина Кебара, Рефлексивно-непосредна форма дечјих неологизама у светлу поимања дечјег језика, у: С. Маринковић (ур.), *Језик, култура, образовање*, Ужице: Педагошки факултет, 75-86.

Кебара (2019): Марина Кебара, Прецедентност дечјег нонсенса и језичке игре у поезији Љубивоја Ршумовића, у: С. Маринковић (ур.), *Књижевно дело Љубивоја Ршумовића*, Ужице: Педагошки факултет, 379-396.

Цејтлин (1989): С. Н. Цейтлин, Инновации как продукт речевой деятельности ребенка, *Детская речь: Проблемы и наблюдения* (межвуз. сб. науч. тр.), Ленинград: ЛГПИ, 64-74.

Цејтлин (2021): С. Н. Цейтлин, К вопросу о словообразовании в русской детской речи, *Российский гуманитарный журнал*, Том 10, №2. Текст научной статьи по специальности „Языкознание и литературоведение”, Санкт-Петербург: Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена Россия, 99-110.

Марина В. Кебара

Универзитет в Крагуеваце

Филолошко-художественни факултет

Кафедра сербског језика и литературе

ЛЕКСИЧЕСКАЯ ЛАКУНАРНОСТЬ ДЕТСКОЙ РЕЧЕВОЙ ПАРАДИГМЫ КАК ЯЗЫКОВО-СТИЛЕВОЙ ПРИЕМ В ПОЭЗИИ ДЛЯ ДЕТЕЙ ПРЕДРАГА БЕЛОШЕВИЧА И ЛЮБИВОЕ РШУМОВИЧА

Резюме: В данной работе на материале поэзии для детей сербских писателей Предрага Белошевича и Любивою Ршумовича проведен сопоставительный лингвостилистический и лингвокогнитивный анализ с целью определить, в какой степени словообразовательные модели, используемые детьми при построении лексических лакунарных инноваций, соответствуют устойчивым моделям в стандартной языковой системе. Упомянутые детские деривационные модели обсуждались и анализировались с точки зрения их использования в качестве прецедентов (прототекстов или текстов-доноров) в поэтическом приеме указанных писателей. На основании причин и условий их появления в качестве основных критериев классификации мы выделили и описали наиболее продуктивные деривационные модели в детской речевой парадигме, при этом выяснив совпадения и различия детских, нормативных и поэтических вариантов в анализируемых художественных текстах, а также сходства и различия в самом языково-стилевом приеме анализируемых писателей. Мы выделили два типа детских лакун: а) относительные лакуны с нестандартным типом деривации (они представляют собой возможность существования варианта данной единицы, не реализованного на уровне языковой нормы) и б) абсолютные лакуны без коррелятов в нормативной речи взрослых (отсутствие языковой единицы на уровне нормы).

Ключевые слова: детская лакунарность, относительные и абсолютные лакуны, прецедент, поэзия для детей, Предраг Белошевич, Любивою Ршумович.